

ІДЕЯ НАЦІОНАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ І. ОГІЄНКА

Розкрито погляди Івана Огієнка на процес виховання дітей в порівнянні з положеннями основних державних документів у галузі дошкільної освіти.

Досить часто, з'ясовуючи актуальність тієї чи іншої освітньої проблеми, ми звертаємося до досліджень зарубіжних учених, безпідставно забуваючи про величезну вітчизняну наукову скарбницю. Зупинимося на деяких аспектах питання виховання дітей дошкільного віку на сучасному етапі і простежимо, як воно трактувалося видатним українським мислителем І.Огієнком на початку ХХ ст.

І.Огієнко дав настанови, як треба здійснювати національне виховання підрастаючого покоління: прищеплювати любов до свого народу, народної творчості, рідної мови. "В самій мові нашій одбився дух нашого народу, по корнях слів можна довідуватись і про культуру нашу", – писав він [7: 22]. Чи не так про це говориться в одному із основних державних документів сьогодення – проєкті Концепції дошкільного виховання в Україні (1993), де акцент ставиться на необхідності націоналізації освіти: "Необхідно формувати особистість у контексті рідної культури, мови як емоційного природного середовища дитини, що відповідає її етнопсихології" [4: 3]. У Концепції національного виховання (1994) також підкреслюється, що "головною метою національного виховання на сучасному етапі є передача молодому поколінню соціального досвіду, багатства духовної культури народу, його національної ментальності, своєрідності світогляду і на цій основі формування особистісних рис громадянина України, які включають в себе національну самосвідомість, розвинену духовність, культуру та ін." [5: 5]. У Законі України "Про дошкільну освіту" (2001 р.) серед основних завдань (стаття 7) визначено наступне: "Виховання у дітей любові до України, шанобливого ставлення до родини, поваги до народних традицій і звичаїв, державної та рідної мови, національних цінностей Українського народу..." [3: 6], що переконливо свідчить про необхідність реалізації системи національного виховання дітей.

Пріоритетну роль у формуванні особистості І.Огієнко відводить родині, яка є, на його думку, джерелом національного духу, високої свідомості й моралі. "Чого батько і мати навчать у родині, з тим і в світ піде дитина", – вказував педагог [6: 63]. Дослідниця просвітницької та педагогічної діяльності Івана Огієнка А.А. Марушкевич зазначає, що основними засобами родинного виховання мислитель вважав мову, материнський і батьківський вплив, рідномовне оточення, етнічне середовище. Крім того, учений підтримував думку про виховання в дітей поваги до моральних законів свого народу, яка виробляється в сім'ї, насамперед, прикладом батьків, старших братів і сестер, інших осіб. Учений вважав, що батько і мати повинні докласти зусиль для забезпечення дитині рідномовного оточення, щоб не сталося пізніше відокремлення її від української нації. Відчуження від своєї нації І.Огієнко розглядав як скривдження людини на все життя, забуття нею духовних заповітів предків.

Як на перших вихователів – батьків вказується в усіх існуючих нині документах з питань дошкільного виховання і освіти. Зокрема, у Державній національній програмі "Освіта" (Україна ХХІ ст.) (1993 р.) зазначається, що дошкільне виховання ґрунтується на засадах родинного виховання: "Батьки, як перші педагоги, покликані створити умови для повноцінного фізичного та психічного становлення особистості, ... сформувати активне, зацікавлене ставлення до навколишнього світу. Сім'я несе повну відповідальність за розвиток, виховання і навчання своїх дітей" [2: 18–19]. "Основи духовного та фізичного формування особистості закладає сім'я. Родинне виховання в єдності з суспільним дошкільним вихованням забезпечує повноцінний та всебічний розвиток дитини", – підкреслено в проєкті Концепції дошкільного виховання в Україні (1993) [4: 3]. Тобто, ніяким соціальним інститутом не можна замінити рідне родинне оточення, яке забезпечує входження дитини у великий життєвий світ. Саме в сім'ї малюк здобуває початкові знання, вміння та навички, засвоює норми і правила поведінки, здобуває певний соціальний досвід.

Заслуга І.Огієнка полягає і в тому, що він розкрив основні засоби здійснення національного виховання підрастаючого покоління. За твердженням педагога, мова нерозривно пов'язана з народом та його історією, "... і коли ми мусимо любити свій народ, то тим самим мусимо любити і берегти й свою рідну мову, бо без мови народ не може існувати" [7: 23]. Спираючись на власний досвід, І.Огієнко доводить, що "безмовний народ – не народ" [7: 24]. Спілкування з дітьми своєю мовою веде до підвищення свідомості, формує гідність, високі моральні якості. "Рідна мова – то найголовніший наріжний камінь існування народу, як окремої нації: без окремої мови нема самостійного народу, бо рідна мова – то основа нашої історії, як душа цього народу" [7: 22–23]. На думку І.Огієнка, мова – це найкращий вихователь, бо завдяки їй формуються основи духовного світу дитини, тільки вона (мова) може забезпечити повноцінне життя особистості. Неоціненне значення рідної мови як вихователя дітей розкрито в Базовому компоненті дошкільної освіти в Україні (1998 р.), Концепції дошкільного виховання в Україні (1993), в яких, зокрема, наголошено на необхідності "відновити престиж української мови – материнської мови дітей, державної мови суверенної України, мови корінної нації як засобу соціалізації особистості" [4: 3], "якнайкраще пристосована до психологічних особливостей дитини, рідна мова забезпечує природне виховання й навчання малят" [4: 6]. У Концепції національного виховання (1994 р.) говориться, що лише завдяки українській мові можна глибше пізнати традиції, звичаї, психологію та національний дух українців: "Мова – це основа національної гідності, і ставлення до неї є виявом національної самосвідомості, а відтак і громадянської позиції" [5: 6].

Особливу увагу як засобу виховання, вважав І.Огієнко, потрібно приділяти рідній природі. "Пишна природа чарівного краю нашого сама нахилиє своїх мешканців до замилування у всякім мистецтві", – писав він [7:10]. Так само високо підноситься вплив природи на процес розвитку і виховання дітей і в сучасних документах у галузі дошкільного виховання. "Природа рідного краю є основою матеріальної і духовної культури народу... Природні фактори, що зумовили національні особливості українців, формують у дітей чуття єдності, гармонії людини й природи. Дитяче чутливе сприймання природи як живого організму, зустріч її з таємницями, прагнення осягнути їх, породжує любов до природи, екологічне світобачення" [4:6].

На думку І.Огієнка, важливе місце в системі національного виховання займає історія, тобто реальні події, факти про виникнення, становлення і розвиток свого рідного народу і нації. Він вважав, що знання з історії свого краю містять високий виховний потенціал і сприяють формуванню національного світогляду, свідомості, самосвідомості й духовності. Погляди І.Огієнка на роль історичних фактів у виховній роботі простежуються в багатьох його працях. Педагог-мислитель застерігав від "перекручування" історичних фактів і подій. Він наголошував на тому, що кожен вихованець повинен знати з дитинства, шляхом навчання, що український народ "має свою довгу історію" [7: 3]. Чи не це ж саме говориться в проєкті Концепції дошкільного виховання в Україні (1993 р.), де записано: "Рідна історія дає знання про виникнення, становлення й розвиток свого народу... У дітей пробуджують розуміння історії та інтерес до неї, духовність, історичну пам'ять, усвідомлення себе як частини народу. У доступній формі дітей знайомлять із сучасними соціальними процесами національного відродження" [4:7].

І.Огієнко великого значення надавав ознайомленню дітей з національними звичаями та обрядами. Учений доводив необхідність формування в підростаючого покоління поваги до звичаїв свого народу. "Звичаї він поділяв на родинні (домашні), релігійні, загальнонародні", – писала А.А. Марушкевич [6:69]. І.Огієнко орієнтував на прилучення молоді до дотримання обрядів свого народу, оскільки вони поєднують у собі багато естетичного, морального, етичного, історичного і філософського. Звичаї та обряди об'єднують минуле і сучасне, свідчать про наявність етнічної спільності людей. "У який бік не поглянемо, скрізь бачимо, як оригінально, своєрідно складав свою культуру народ український", – зазначав великий мислитель [7: 5]. Підтвердження цих думок знаходить своє відображення і в сьогоденній практиці навчально-виховної роботи з дітьми. Жодна родина, жодний заклад освіти не обходиться без використання народних традицій, звичаїв та обрядів. Це той фундамент виховання, що переходить і передається з покоління в покоління. "На основі народних традицій у дітей формуються норми й правила моральної поведінки, світосприймання. Традиції – це живий пізнавальний, емоційний, зрозумілий зв'язок між минулим, сучасним і майбутнім народу. Прилучаючись до традицій, наслідуючи їх, діти вибирають їх пізнавальний, психологічний, моральний, естетичний зміст", – підкреслюється в проєкті Концепції дошкільного виховання в Україні (1993 р.) [4: 10].

І.Огієнко наголошував на великому виховному змісті народного календаря – системи історично обумовлених дат, свят, подій, традицій, звичаїв та обрядів, які в певній послідовності відзначає весь народ протягом року. Педагоги повинні зосередити свої зусилля на вивченні дітьми народного календаря, розумінні його виховного значення, духовного потенціалу і змісту. Свята, фольклорно-календарні традиції, звичаї українців вказують на їхній високий культурний рівень, ступінь талановитості, глибокий гуманістичний потенціал. "Народний календар... прилучає дошкільнят до живої енциклопедії побуту й дозвілля народу. У могутньому гармонійному комплексі емоційно-естетичних засобів виховання дитина формується як представник певного етносу. У дитячому садку народний календар є природовідповідною програмою національного виховання. Традиції і обряди притаманні кожному святу, пов'язані з природою рідного краю, природою самої людини, трудовою діяльністю народу в різні пори року. Вони поглиблюють емоційні зв'язки дитини з життям, працею, красою рідного народу..." [4: 9]. У процесі підготовки до свят, календарних дійств та під час проведення їх у дітей пробуджуються, поглиблюються і закріплюються найкращі якості особистості: творче ставлення до дійсності, кмітливість, працьовитість, ініціативність, діловитість, підприємливість, а головне – любов до рідного народу, до батьківщини.

Не менш важливу цінність має і народне мистецтво. Українці, вважав учений мають багатющу спадщину національного мистецтва. На його думку, виховання засобами народного мистецтва – "глибоко змістовне", "пристойне" [7: 122–123]. Ці роздуми мають відбиток у проєкті Концепції дошкільного виховання в Україні (1993 р.): "Мистецтво, сконцентроване в естетичній формі, матеріалізує національний дух народу в проявах його творчості. Твори українських скульпторів, художників, народних митців яскраво відбивають риси національного характеру і відображають життєвий уклад, історію й культуру народу України" [4: 8]. Народне мистецтво в його різноманітних видах і жанрах формує в дітей естетичні смаки, відчуття багатства, краси національного духу. Народна творчість виявляє в дошкільників потяг до прекрасного, породжує бажання розвивати традиційні форми мистецтва. "Мистецькими традиціями мають бути просякнуті всі сфери життя дітей", – підкреслено в документі [там само].

Особливого значення І.Огієнко надавав вихованню пісню. "Пісню утворив наш народ такою, як ніхто з інших народів... Наші пісні – це тихий рай. Це привабливі чари, ті чари, що всім світом признано за ними" [4: 5]. Вони впливають на формування гордості за свій народ, його минуле, спонукають дітей прилучатися до цього виду народної творчості. "Засвоєння національної музичної культури дітьми зумовлене національним музичним генотипом. Це вироблена поколіннями сукупність музичних структур і засобів..., які передаються, закріплюються спадково і забезпечують природне органічне сприймання та переживання. Органічність сприймання і переживання фольклорного музичного мистецтва зумовлюються вродженою готовністю дитини до сприймання інтонаційного багатства рідної національної музики й мови, особливостей їх ритмічного інтонування тощо", – підкреслюється в проєкті Концепції дошкільного виховання в Україні (1999 р.) [4: 8–9].

До цінних джерел національного виховання вчений відносив фольклор – "найкращий здобуток старовини, що має вплив на стару й нову українську літературу" [7: 9]. Виховання засобами фольклору впливає на розвиток емоційної сфери дитини, сприяє формуванню глибоких духовних почуттів підростаючої особистості, "допомагає відтворити картину світу в традиційних для народного світогляду формах: казках, прислів'ях, приказках, забавлянках, колісанках, мирилках, потішках тощо" [4: 7].

І.Огієнко наголошував також і на виховному значенні рідного побуту. На його думку, діти повинні знати глибокий смисл і значення оформлення житла в національному дусі, елементи національного одягу тощо. "Ми бачимо орнамент на кожному кроці життя селянського: малюнки криють сволюки й комини, містяться над дверима та вікнами, по стінах хат, оздоблюють дерев'яний посуд, широко розкинулись по скринях, мисниках, річах свіцьких...", – писав мислитель [7: 10]. З дитинства в малюках формується "доречне й естетичне" використання елементів українського національного побуту, "розуміння їх краси й моралі" [4: 9], тобто відчуття своєї етнічної належності, ставлення до свого народу.

Як бачимо, переважна більшість ідей І.Огієнка з питань виховання дітей переплітається із запитамі і завданнями педагогіки сьогодення. На часі проблеми реалізації національної системи виховання в практиці роботи дошкільних закладів. Засоби, запропоновані видатним українським мислителем І.Огієнком, – рідна мова, природа рідного краю, історія, звичаї, обряди, народний календар, мистецтво, українська народна пісня, фольклор, побут та ін., – мають місце і в сучасних концепціях.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Базовий компонент дошкільної освіти в Україні. – К., 1998. – 48 с.
2. Державна національна програма "Освіта" (Україна ХХІ ст.). – К.: Райдуга, 1994. – 61 с.
3. Закон України "Про дошкільну освіту". – К., 2001. – 34 с.
4. Концепція дошкільного виховання в Україні (проект). – К.: Освіта, 1993. – 16 с.
5. Концепція національного виховання // Освіта. – 1994. – 26 жовтня. – С. 5–6, 11–12.
6. Марушкевич А.А. Невтомний працівник українського Ренесансу Іван Огієнко. Педагогічний аспект. – К.: Четверта хвиля, 1996. – 128 с.
7. Огієнко І. Українська культура. Коротка історія культурного життя українського народу: Курс, читаний в українському народному університеті. – К., 1918. – 273 с.

Матеріал надійшов до редакції 26.11.2001 р.

Лохвицкая Л.В. Идея национального воспитания детей И. Огиенко.

Раскрываются взгляды Ивана Огиенко на процесс воспитания детей в сравнении с положениями основных государственных документов в области дошкольного образования.

Lohvytska L. V. I. Ogiyenko's idea of national upbringing of children.

The views of I.Ogiyenkoon the process of upbringing the children are considered in comparison with the regulations of the main state documents in the sphere of pre-school education.